

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.9>**БОРОВИК А.В., ШКАРУПА К.В.****ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НОТАРІУСІВ****PECULIARITIES OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION
OF SOCIAL PROTECTION OF NOTARIES**

Статтю присвячено аналізу специфіки правового регулювання соціального захисту нотаріусів. Приділено увагу дослідженню міжнародного соціального законодавства у вказаній сфері. Охарактеризовано основні нормативні положення по тематиці. Сформульовано перелік особливостей міжнародного правового регулювання соціального захисту нотаріусів. Визначено сутність та значення кожної з них. Зазначено, що національне соціальне законодавство у досліджуваній сфері характеризується змішаним характером: поєднання загальнообов'язкового соціального страхування з професійними гарантіями, що формуються через механізми самоврядування та обов'язкового страхування професійної відповідальності. У той же час, норми розпорошені між соціальним, трудовим і фінансовим законодавством, що призводить до колізій, нерівномірності охоплення, прогалин та ускладнень в умовах воєнного стану. Резюмовано, що особливості міжнародного та національного правового регулювання досліджуваної сфери зводяться до потреби гармонізувати універсальні стандарти з професійно спеціалізованими інструментами у кодифіковано впорядкованій і стійкій до криз системі, яка рівною мірою охороняє права нотаріуса і публічний інтерес. Зроблено висновок, що соціальний захист нотаріусів є важливою складовою правової системи кожної держави, оскільки від нього залежить стабільність, довіра та безперервність нотаріальної діяльності в цілому. Відповідна система повинна мати чітко визначені джерела фінансування, зрозумілі умови надання допомоги, прозорі правила соціального страхування та підтримку зі сторони професійного самоврядування. У ній важливо забезпечити захист від економічних, професійних, соціальних і надзвичайних ризиків, передбачивши можливість оптимізованого системного цифрового обліку, контролю й обміну інформацією між державними та професійними структурами. Водночас досі потребує удосконалення нормативної бази, адже присутня неузгодженість між різними галузями законодавства та відсутність єдиного підходу до фінансування і порядку реалізації соціальних гарантій нотаріусів. Таким чином, особливості міжнародного та національного правового регулювання досліджуваної сфери зводяться до потреби гармонізувати універсальні стандарти з професійно спеціалізованими інструментами у кодифіковано впорядкованій і стійкій до криз системі, яка рівною мірою охороняє права нотаріуса і публічний інтерес.

Ключові слова: соціальний захист, нотаріус, правове регулювання, соціальне законодавство, соціальні права, соціальне забезпечення, міжнародне законодавство.

© БОРОВИК А.В. – доктор юридичних наук, доцент, віце-президент з наукової роботи (Науково-дослідний інститут публічного права) <https://orcid.org/0000-0003-1834-404X>

© ШКАРУПА К.В. – доктор юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник (Науково-дослідний інститут публічного права) <https://orcid.org/0000-0002-1816-3559>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The article is devoted to the analysis of the specifics of the legal regulation of social protection of notaries. Attention is paid to the study of international social legislation in the specified area. The main regulatory provisions on the topic are characterized. A list of features of the international legal regulation of social protection of notaries is formulated. The essence and significance of each of them are determined. It is noted that the national social legislation in the studied area is characterized by a mixed nature: a combination of mandatory social insurance with professional guarantees formed through mechanisms of self-government and mandatory professional liability insurance. At the same time, the norms are scattered between social, labor and financial legislation, which leads to conflicts, uneven coverage, gaps and complications in conditions of martial law. It is summarized that the features of international and national legal regulation of the studied area are reduced to the need to harmonize universal standards with professionally specialized tools in a codified, orderly and crisis-resistant system that equally protects the rights of the notary and the public interest. It is concluded that social protection of notaries is an important component of the legal system of each state, since the stability, trust and continuity of notarial activities as a whole depend on it. The corresponding system should have clearly defined sources of funding, clear conditions for providing assistance, transparent rules of social insurance and support from professional self-government. It is important to ensure protection against economic, professional, social and emergency risks, providing for the possibility of optimized systematic digital accounting, control and exchange of information between state and professional structures. At the same time, the regulatory framework still needs to be improved, as there is inconsistency between different branches of legislation and the absence of a unified approach to financing and the procedure for implementing social guarantees of notaries. Thus, the features of international and national legal regulation of the studied area are reduced to the need to harmonize universal standards with professionally specialized tools in a codified, orderly and crisis-resistant system that equally protects the rights of the notary and the public interest.

Key words: *social protection, notary, legal regulation, social legislation, social rights, social security, international legislation.*

Актуальність теми. Соціальний захист нотаріусів – це необхідна умова стабільності правових відносин, адже від безперервності та якості їхньої роботи залежить довіра до документів і доступ громадян до юридично значущих дій. Особливість у тому, що нотаріус поєднує публічну місію з приватною організацією праці, оскільки він виконує делеговані державою функції, але водночас сам несе підприємницькі, професійні й соціальні ризики. Даний дуалізм змушує розглядати соціальний захист як цілісну систему гарантій, що підтримує професійну незалежність, запобігає перервам у наданні послуг і захищає публічний інтерес у звичайних і надзвичайних умовах, зокрема в умовах воєнного стану. Міжнародне соціальне законодавство формує межі мінімальних соціальних гарантій і принцип недискримінації, однак не пропонує завершеної універсальної структури правового регулювання для вільних професій та самозайнятих осіб, залишаючи державам простір для інституційного регулювання їх діяльності та соціального захисту нотаріусів загалом.

Доцільно також наголосити, що національне соціальне законодавство у досліджуваній сфері характеризується змішаним характером: поєднання загальнообов'язкового соціального страхування з професійними гарантіями, що формуються через механізми самоврядування та обов'язкового страхування професійної відповідальності. У той же час, норми розпорошені між соціальним, трудовим і фінансовим законодавством, що призводить до колізій, нерівномірності охоплення, прогалин та ускладнень в умовах воєнного стану. Тож, вищевказане нами вище обумовлює актуальність нашої проблематики.

Стан дослідження. Тематика міжнародного та національного правового регулювання соціального захисту нотаріусів тією чи іншою мірою висвітлювалася у працях низки дослідників, зокрема таких: В.М. Андріїв, В.А. Багрий, О.Г. Буглак, К.В. Гнатенко, С.М. Дунаєвська, М.І. Іншин, В.М. Марченко, Д.І. Сіроха, Ю.І. Таракан, К.В. Шкарупа, О.М. Ярошенко та ін. Все ж, не применшуючи значення наукових здобутків вказаних вчених, стан наукової розробленості теми можна охарактеризувати як фрагментарний і нерівномірний, оскільки у наявних працях переважає доктринально-описовий аналіз загальнообов'язкового соціального страхування для

самозайнятих або вільних професій, коли специфіка нотаріальної діяльності з її дуалізмом публічної функції й приватної організації праці висвітлена частково.

Мета статті – визначити та охарактеризувати особливості міжнародного правового регулювання соціального захисту нотаріусів.

Виклад основного матеріалу. У країнах із континентальною системою права нотаріус є фахівцем, який одночасно виконує державні функції й працює самостійно. Тому його соціальний захист має поєднувати загальні та професійні гарантії. Звичайні соціальні права як пенсія, допомога при хворобі, у зв'язку з материнством чи батьківством, медичне забезпечення - мають бути доступними на рівних умовах з іншими громадянами. Професійні ризики, наприклад, підвищена юридична відповідальність чи нестабільність доходу, компенсуються спеціальними механізмами такими як страхування професійної відповідальності, правом тимчасово зупиняти діяльність тощо. Такий підхід відповідає міжнародним і європейським стандартам соціальних прав [1].

В контексті міжнародного правового регулювання соціального захисту нотаріусів доцільно почати з наступного. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, а саме стаття 9 прямо визнає право кожного на соціальне забезпечення (включно з соціальним страхуванням). На доповнення цьому положенню статті 7, 10, 11 і 12 задають орієнтири щодо гідних умов праці, охорони сім'ї і материнства, належного життєвого рівня й охорони здоров'я [2].

Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року є базовим універсальним нормативно-правовим актом, що заклав основу сучасної системи міжнародного соціального права. Стаття 22 Загальної декларації прав людини проголошує право кожної особи як члена суспільства на соціальне забезпечення, що ґрунтується на принципах солідарності, взаємної підтримки та гідності. Вона визнає, що держава зобов'язана через національні ресурси і міжнародну співпрацю забезпечити реалізацію економічних, соціальних і культурних прав, необхідних для гідного існування людини. Вказане положення має універсальний характер і поширюється на всіх осіб незалежно від професії, статусу чи виду зайнятості, зокрема й на осіб, які здійснюють нотаріальну діяльність.

Стаття 25 деталізує зміст цього права, закріплюючи право кожного на достатній життєвий рівень, який охоплює забезпечення харчуванням, одягом, житлом, медичною допомогою та іншими необхідними соціальними послугами. Вона також встановлює право на захист у випадках безробіття, хвороби, інвалідності, втрати годувальника, старості та інших випадках, що позбавляють людину засобів до існування з незалежних від неї причин [3].

Таким чином, статті 22 і 25 Загальної декларації прав людини утворюють загальні правила щодо міжнародних соціальних гарантій, яка є орієнтиром для формування національних систем соціального захисту. У контексті нотаріальної професії ці норми означають, що нотаріуси, незалежно від форми організації діяльності (державні чи приватні), мають право на рівний доступ до базових соціальних благ – пенсійного забезпечення, медичної допомоги, страхування у випадку непрацездатності тощо. Водночас держави повинні враховувати специфіку професії, пов'язану з поєднанням публічно-владних функцій і самозайнятості, забезпечуючи адекватні соціальні гарантії без дискримінації.

Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення Міжнародної організації праці № 102, ухвалена 28 червня 1952 року, є фундаментальним міжнародно-правовим документом, який визначає базові стандарти соціального забезпечення для всіх держав-членів МОП. Вона заклала універсальний підхід до структури й змісту соціального захисту, встановивши дев'ять ключових галузей соціального забезпечення, які в сукупності формують мінімальний рівень соціальної безпеки, що має бути гарантований кожній людині, до яких належать наступні: 1) медична допомога – обов'язок держави забезпечити доступ до медичних послуг, включно з профілактичними, лікувальними й реабілітаційними заходами; 2) допомога у разі хвороби – грошова підтримка під час тимчасової непрацездатності через хворобу; 3) допомога у разі безробіття – забезпечення доходу для осіб, які втратили роботу не з власної вини; 4) пенсійне забезпечення за віком (старість) – гарантія мінімального доходу після завершення трудової діяльності; 5) допомога у разі нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання (трудова каліцтво); 6) сімейні допомоги – підтримка осіб, які утримують дітей чи інших членів родини; 7) допомога у зв'язку з материнством – як грошові виплати, так і медична підтримка під час вагітності та після пологів; 8) допомога у разі інвалідності – забезпечення доходу або соціальних послуг для осіб, які втратили працездатність; 9) допомога утриманцям (втрата годувальника) – підтримка сімей після смерті основного джерела доходу [4].

Ці дев'ять напрямів створюють еталонну модель соціального забезпечення, яка використовується як орієнтир у розробці міжнародних і регіональних стандартів, зокрема у рамках Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року. Вона розвиває положення Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення, підвищуючи рівень мінімальних гарантій і конкретизуючи їх у контексті прав людини. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення встановлює мінімальні стандарти охоплення населення, рівень допомог, умови їх отримання та тривалість виплат, що робить її універсальним орієнтиром для оцінки адекватності національних систем соціального захисту. Україна не є повноправною стороною Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення, однак визнає її релевантність у межах інтеграції до європейського правового простору [5]. Зокрема, через ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої) Україна взяла на себе зобов'язання поступово забезпечити рівень соціальних гарантій, не нижчий від мінімальних стандартів, визначених МОП [6]. Це закріплює європейський вектор розвитку системи соціального забезпечення України, у тому числі для самозайнятих осіб і представників вільних професій – таких, як нотаріуси.

У контексті соціального захисту нотаріусів положення Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення мають загальносистемне значення. Вони вимагають, щоб держава забезпечила доступ нотаріусів до основних соціальних гарантій (пенсій, медичного страхування, допомоги у разі хвороби чи інвалідності), незалежно від форми їхньої діяльності – державної чи приватної. Це відповідає міжнародному принципу недискримінаційності у сфері соціального забезпечення та визнає соціальний захист складовою гідної професійної діяльності.

Європейська соціальна хартія встановлює систему взаємопов'язаних соціальних гарантій, серед яких особливе значення мають такі: 1) стаття 11 – право на охорону здоров'я, що зобов'язує державу забезпечувати доступ громадян до ефективної системи охорони здоров'я, вживати заходів для профілактики захворювань, формування здорового способу життя та розвитку громадського здоров'я; 2) стаття 12 – право на соціальне забезпечення, яка передбачає створення, підтримку та поступове вдосконалення системи соціального страхування, здатної гарантувати гідний рівень життя у випадку втрати доходу через хворобу, інвалідність, старість, безробіття чи інші соціальні ризики. Держава зобов'язана підтримувати систему соціального забезпечення не нижчу від рівня, визначеного Європейським кодексом соціального забезпечення від 16 квітня 1964 р., а також постійно вдосконалювати її відповідно до економічних і соціальних можливостей; 3) стаття 13 – право на соціальну і медичну допомогу, яка гарантує особам, що не мають достатніх засобів до існування, отримання необхідної підтримки від держави, включно з безоплатною медичною допомогою. Зазначена норма формує основу для недискримінаційного доступу до базових соціальних послуг і є ключовою в реалізації принципу соціальної солідарності [6].

У контексті професійної діяльності нотаріусів Європейська соціальна хартія має особливе значення, адже вона розглядає соціальні права як універсальне благо, що поширюється на всі форми зайнятості, включаючи нотаріусів. Таким чином, переглянута Європейська соціальна хартія виступає міжнародним еталоном для оцінки національної соціальної політики, а також є зобов'язуючим інструментом для держав щодо впровадження мінімальних гарантій соціального добробуту, що охоплюють усі професії, у тому числі й нотаріусів.

Тож, можемо констатувати, що міжнародне правове регулювання соціального захисту нотаріусів має комплексний характер, оскільки поєднує норми універсального, регіонального та національного рівнів. Його особливості проявляються у структурі гарантій, способах охоплення самозайнятих осіб і механізмах нагляду за дотриманням соціальних прав. Виходячи з цього, до особливостей міжнародного правового регулювання соціального захисту нотаріусів відносяться наступні:

1) професійна нейтральність – соціальні права поширюються на всіх осіб незалежно від форми зайнятості. Тобто сам факт, що нотаріус є приватним або самозайнятим, не може бути причиною для виключення його з системи соціального страхування. Вказане гарантує рівність доступу до пенсій, медичних послуг і допомоги у випадку хвороби чи втрати працездатності;

2) мінімальні стандарти соціального захисту – міжнародні нормативно-правові акти визначають обов'язковий мінімум соціальних гарантій – перелік ризиків і базові розміри допомог. Держави мають право лише підвищувати ці стандарти, але в жодному випадку не зменшувати їх;

3) прогресивна реалізація та заборона регресу – держава повинна поступово розширювати рівень соціального захисту, не допускаючи його звуження. Будь-яке обмеження або зниження гарантій для нотаріусів потребує серйозного соціально-економічного обґрунтування та не може суперечити міжнародним стандартам;

4) багаторівневість регулювання – система міжнародного правового регулювання соціального захисту функціонує на кількох рівнях – універсальному (ООН, МОП), регіональному (Рада Європи, ЄС) і двосторонньому (наприклад, соціальні угоди між державами). Завдяки цьому забезпечується взаємодоповнюваність правових механізмів і гармонізація підходів до соціальних стандартів;

5) позитивна диференціація – міжнародне право дозволяє державам встановлювати додаткові гарантії для професій, пов'язаних із підвищеними ризиками або суспільною значущістю. У випадку нотаріусів це може бути обов'язкове професійне страхування чи особливі умови пенсійного забезпечення, що відображають специфіку їхньої діяльності;

6) міжнародний моніторинг і контроль - виконання державами своїх соціальних зобов'язань контролюють спеціальні органи (приміром, Європейський комітет із соціальних прав). Їхні звіти й рекомендації сприяють вдосконаленню систем соціального захисту, у тому числі щодо самозайнятих осіб, серед яких – нотаріуси.

Висновки. Отже, соціальний захист нотаріусів є важливою складовою правової системи кожної держави, оскільки від нього залежить стабільність, довіра та безперервність нотаріальної діяльності в цілому. Відповідна система повинна мати чітко визначені джерела фінансування, зрозумілі умови надання допомоги, прозорі правила соціального страхування та підтримку зі сторони професійного самоврядування. У ній важливо забезпечити захист від економічних, професійних, соціальних і надзвичайних ризиків, передбачивши можливість оптимізованого системного цифрового обліку, контролю й обміну інформацією між державними та професійними структурами. Водночас досі потребує удосконалення нормативної бази, адже присутня неузгодженість між різними галузями законодавства та відсутність єдиного підходу до фінансування і порядку реалізації соціальних гарантій нотаріусів. Таким чином, особливості міжнародного та національного правового регулювання досліджуваної сфери зводяться до потреби гармонізувати універсальні стандарти з професійно спеціалізованими інструментами у кодифіковано впорядкованій і стійкій до криз системі, яка рівною мірою охороняє права нотаріуса і публічний інтерес.

Список використаних джерел:

1. Simmons B. A. Strong Walk and Cheap Talk: The Effect of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights on Policies and Practices. Social Forces Advance Access published June 12, 2013. P. 1–30. URL: https://www.researchgate.net/publication/265737823_Strong_Walk_and_Cheap_Talk_The_Effect_of_the_International_Covenant_of_Economic_Social_and_Cultural_Rights_on_Policies_and_Practices
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
3. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення: Міжнародний документ від 28 червня 1952 р. № 102. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text
5. Ratifications for Ukraine. URL https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102867
6. Європейська соціальна хартія (переглянута): Міжнародний документ Ради Європи від 3 травня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text